

uznání arbitrární a má tudíž umožňovat alternativu, jak může soudce zavazovat? Marmor na to odpovídá rozlišením právního a morálního závazku řídit se pravidlem uznání. Pravidlo uznání zakládá hru a stanovuje základní pravidla hry, motivace hru hrát (tj. řídit se pravidly) musí ovšem přijít zvenčí a má svůj původ v morálních, případně politických důvodech. Dokud má soudce (zákonný i fotbalový) důvod hrát svoji hru, má důvod hrát podle daných pravidel a ta určují i jeho povinnosti ve hře. Důvod chovat se v souladu s pravidly ovšem není odvozen od samotných pravidel, která si proto podle Marmora mohou zachovat svůj charakter konvence.

Marmora zajímají zejména obecné charakteristiky konvencí, bohužel se nesnaží sledovat vývoj jednotlivých konvencí či jejich původ, což by mohlo být značně poučné. I když má dar psát stručně, své argumenty dobře strukturovat a čtenáře svým textem dobře provést, předeštit před ním fascinující svět společenských konvencí se mu dle mého názoru nepodařilo. Na to se kniha příliš zaměřuje na technické zkoumání náležitostí konvencí a jejich teoretické vymezení. Abstraktněji orientovaní čtenáři si ovšem zajisté přijdou na své.

Tato recenze vznikla v rámci projektu GA ČR P408/12/1255 „Klíčové pojmy ústavní teorie v čase paradigmatických změn“.

JUDr. Mgr. Michal Urban, Ph.D.

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Kleňová Veronika. Substitutio vulgaris a sloboda vôle v práve rímskom. Všeobecné náhradníctvo v prameňoch rímskeho práva s dôrazom na justiniánske Digesta. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 206 s.

Hodnota slobody v práve je nedielnou súčasťou právnofilozofických úvah iste od dávneho a bájneho staroveku a ak sa vymedzíme na náš európsky právny okruh, nesmie ujsť našej pozornosti antický svet rímskeho práva. V rozsiahlom korpuse zachovanej rímskej jurisprudencie a osobitne v diele *Digest* možno identifikovať ukotvenie liberalistických tendencií v práve, aj keď v personálnej reštrikcii výhradne na slobodných rímskych občanov v kontexte rímskej otrokárskej spoločnosti a statusovej deferenciácie rôznych spoločenských skupín a tried. Ak teda sústavne prihliadame akademicky aj prakticky v súčasnom súkromnom a osobitne v občianskom práve na odborne aj laicky prijímané trvalé dedičstvo rímskej jurisprudencie, ozrejmuje si a vykladáme súčasné problémy súkromného práva cez historickú dimenziu extrapolovaných rímskoprávných maxím a ich vecne konzistentných a ligvisticky aj právnicky scizelovaných komentárov, výsledátov a téz. Rímskoprávne zadefinovaná sloboda je v centre autorkinej akademickej a vedeckej pozornosti v zmysle „*libertas*“, oslobodzujúcej od kogentných právnych noriem a vytvárajúcej čo najširší priestor ľudskej vôle, tak ako ju rímski právnici vo svojich úvahách pertraktovali, príkladne v nasledujúcich hodnotových reguliach: „*libertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur*“, prípadne „*libertas omnibus rebus favorabilior est*“. Je však pravdou, že jej existencia v rímskoprávnom svete a rovnako aj u jeho európskych dedičov bola skutočne vecou neoceniteľnou a nenahraditeľnou, pričom právo ju ako hodnotu ľudského statusu nie vždy dokázalo akceptovať, brániť alebo vyzdvihnúť, predsa však jej potieranie a taktiež obhajoba bola vecou verejnou, nie súkromnou, pretože jej obsahom je zásadne interpersonálna korelácia minimálne medzi dvomi subjektami práva, ergo medzi dvomi ľudskými jedincami sa vie prejavovať a realizovať.

Dielo sa venuje však zúženej téme dedičského práva, bližšie len testamentárneho práva a konkrétne u nás v slovenskej právnickej obci už neznámeho právneho inštitútu všeobecnej dedičskej substitúcie (*substitutio vulgaris*) alebo dedičského všeobecného náhradníctva, ktorý sa *ex lege* nerealizuje v slovenskom práve už od prijatia Občianskeho zákonníka, zákona č. 40/1964 Zb., i keď ho pripustila súdna prax v rozsahu extenzívneho výkladu § 478 o. z. a tam uvedených podmienok závetu, pod ktorými sa v súdnej praxi rozumejú a rozumeli príkazy a zákazy nakladania dedičstva dedičom na základe vôle poručiteľa, ale nie ustanovenia náhradného dediča, ktorého súdna prax v zmysle uvedenej správnej extenzívnej interpretácie nanovo pripúšťala bez síce zákonného podkladu už v 60. rokoch minulého storočia. Význam uvedenej témy pri súčasných diskusiách o povahe a obsahu rekodifikovaného Občianskeho zákonníka a jeho súčasti dedičského práva sa prinajmenšom zhodnocuje a obohacuje pri čítaní tohto diela, ktoré sa určite môže samotnou témou, i invenčným a v našom slovenskom vedeckom priestore nevidane intelektuálne podnetným prístupom nominovať za podnetnú prácu slovenskej romanistiky a inšpiratívny zdroj poznania pre našu právnickú obec.

Autorka predloženej vedeckej monografie sa radí síce medzi mladých romanistov, no jej vedecká prvotina na tému všeobecnej substitúcie, ktorá bola svojho času predložená na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave ako dizertačná práca, sa dočkala v predloženej publikácii vecne zdokonalenej a prepracovanej, printovej podoby. Na úvod je vhodné kvalifikovať základné právne otázky, ktorým sa autorka venovala: rozsah a miera slobody testovať pre prípad smrti formou všeobecnej substitúcie a ochrana vôle poručiteľa (testátora) pri určení základnej materiálnej podmienky platného a účinného závetu (a tiež podľa jeho vzoru aj všetkých úkonov *mortis causa*) – *institutio haeredis*. Prvá otázka sa dotýka takpovediac základnej materiálnej stránky dedičského práva testovacej slobody a druhá je otázkou interpretácie vôle zomrelého. Autorka preto dôsledne a už s povestnou vedeckou akribiou, s ktorou písala uvedenú dizertačnú prácu a obdobne recenzovaných monografiu, rozvinula vedecký plán analyzovať uvedené otázky terminologické, filozofickoprávne, vecnoprávne a teoretické, pri potýkaní sa aj s praktickými rébusmi, ktoré si kládli v súvisi so všeobecnou substitúciou rímski a ešte raz opakujem, aj po nich kladú dnešní európski právnici.

Predmetnú monografiu rozčlenila na päť kapitol spolu s úvodom a záverom. Úvodne sa venovala vôli poručiteľa a jeho testovacej slobode, genéze rímskeho testamentu, obmedzeniu slobody vôle poručiteľa. Vôľa poručiteľa v zhode s realizáciou slobody v pododvetví dedičského, respektive testamentárneho/testátneho dedenia je primárnym vedeckým cieľom, jej rozsah, povaha, kvalifikácia a účinky (pozitívne aj negatívne) sú predmetom autorkinho výskumu a interpretácií.

Prvú kapitolu nazvala *Substitutiones et substitutio vulgaris* a pomenovala všeobecnú rímskoprávnu teóriu o náhradníctve situujúcu jeho vznik do etapy vývoja od testamentu odkazového k dedičskému. Pri substitúcii išlo o určenie náhradného dediča (substitúta) po splnení odkladacej substitučnej podmienky (*conditio substitutionis*), ak by sa ustanovený dedič (inštitút) nestal z najrôznejších príčin dedičom alebo by dedičstvo odmietol. Právna podstata rímskej substitúcie stavia na nasledujúcich znakoch: 1. určenému okruhu náhradných dedičov ako dedičov v druhom a ďalšom stupni prináležala univerzálna sukcesia v zmysle všeobecnej *institutio haeredis* a dedičovej univerzálnej sukcesie; 2. musela sa splniť podmienka náhradníctva (*conditio substitutionis*), inak nastupoval určený dedič prvého stupňa – inštitút; 3. náhradný dedič musel byť spôsobilý dediť (*testamenti factio passiva*), v momente splnenia substitučnej podmienky byť nažive a v prípade cudzích dedičov musel dedičstvo aj prijať; 4. rímske právo uznalo pluralitu a variabilitu pri povolávaní substitútov, keďže poručiteľ mohol povolať viacerých substitútov jednému inštitútovi alebo jedného substitúta viacerým

inštitútom, prípadne mohol určiť vzájomné dedenie (*substitutio reciproca*), ba dokonca rímska jurisprudencia priznala cestou extenzívnej interpretácie aj zamlčanú substitúciu (*substitutio tacita*).

Pozitivistický prístup dnes musí predovšetkým akceptovať myšlienku, že uvedený inštitút všeobecnej substitúcie bol v Ríme celkom bežne prijímaným inštitútom rímskeho dedičského testamentu, a do ďalších foriem: pupilárnej, kvázipupilárnej a fideikomisárnej substitúcie sa rozvinul až po konsolidovaní všeobecnej substitúcie ako základnom dedičskoprávnom inštitúte. Obdoby všeobecnej substitúcie však nachádzame aj pri veľmi obvyklých odkazoch a tiež pri darovaniach *mortis causa*. V slovách autorky o bazálnom postavení (s. 38) všeobecnej substitúcie v systéme rímskoprávných substitúcií a jej veľkej obľube v rímskej testamentárnej praxi potom identifikujeme stredové a kľúčové postavenie ustanovenia náhradného dediča, ktorým realizujeme tiež jeden z elementárnych materiálnych znakov dedičského testamentu – ustanovenia dediča (*institutio haeredis*) v druhom stupni. Podľa V. Kleňovej zároveň substitúcia predstavovala „jeden z účinných prostriedkov zabezpečenia účinnosti závetu, čím rozširovala hranice testamentárnej slobody nielen v oblasti univerzálnej sukcesie, ale aj pri iných dispozíciách *mortis causa*, akými boli *legáty*“ (s. 184).

Druhú kapitolu nazvala *Substitutio vulgaris et institutio haeredis*, pričom iste správne zdôraznila vzťah alternatívnosti oboch ustanovení dediča – inštitúcie a substitúcie. *Caput et fundamentum testamenti* sa substitúcia stávala v okamihu zmarenia dedičskej inštitúcie, keď na miesto inštitúta ako dediča prvého stupňa nastupoval substitút ako dedič druhého stupňa.

V tretej kapitole s názvom Delácia dedičstva *ex substitutione* sa dotkla viacerých, aj súčasných inštitútov: exheredácie, dedičskej nespôsobilosti alebo dôležitej otázky zachovania platnosti závetu alebo účinnosti závetu, ktorý sa substitúciou jednoznačne mal zachovať tým, že nastúpila delácia *ex substitutione*. Rozvinula v nej typické modelové situácie, keď napr. inštitút zomrel po zriadení závetu a pred smrťou alebo po smrti poručiteľa. Otvorila v danom prípade aj v súčasnosti podnetný problém realizácie práva reprezentácie, podľa ktorého právne postavenie dediča – inštitúta nadobúdajú jeho dedičia.

V predposlednej kapitole tematizovala autorka jednotlivé formy všeobecnej substitúcie z ohľadom na subjekty inštitúcie a substitúcie. V tomto kontexte sa potom substitútom mohla stať iná, tretia osoba, samotný inštitút alebo sa substitútom stal spoludedič cestou vzájomnej (recipročnej) substitúcie. V tejto kapitole však vyzdvihla prípad totožnej osoby substitúta s inštitútom pri nevyhnutnej podmienke zmeny kauzy pri oboch inštitúciách. Rozvinula aj veľmi častú formu substitúcie – vzájomnú substitúciu spoludedičov (*reciproca substitutio*), pri ktorej sú si viacerí inštitúti zároveň navzájom substituovaní takým spôsobom, že keď jeden z nich odpadne, ostatní nastúpia na jeho miesto (s. 142). V tejto téme je dôležité sa však vyjadriť aj k právu akrescencie (prírastku) spoludediča a jeho vzťahu k vzájomnej substitúcii a autorka na to reagovala v samostatnej stati, definujúc ich spoločné a rozdielne znaky.

Záverčnú piatu kapitolu venovala špeciálnemu prípadu *substitutio tacita*, zmlčanej alebo skrytej substitúcii, ktorá nebola v záвете výslovne pri inštitúcii dediča určená, ale ktorá bola interpretačne prijímaná a interpretačným východiskom sa stala vôľa zriadovateľa závetu, ktorý chcel, aby sa jeho závet interpretoval v súlade so substitúciou alebo by to podmienene bol býval chcel zväziac všetky neskôr nastalé okolnosti (s. 165). Tak ako je v histórii práva príznačné, že takmer každý problém sa často rieši prvotne na základe precedentného rozhodnutia v konkrétnej praxi, aj uvedený komplikovaný právny problém interpretácie v prospech zmlčanej substitúcie rímska jurisprudencia začala definovať na základe vlastnej kauzistickej testamentárnej praxe a postupne si dovoľila ustáliť právnu domnienku, že v spornom prípade sa má za to, že závet obsahol zamlčanú substitúciu.

Súhrnom možno zdôrazniť nasledovné zhodnotenia: autorka sledovala celý historický vývoj daného inštitútu, osobitne na pozadí vnímania slobody vôle poručiteľa, reflektovala rozdiely a zhody v právnom postavení inštitúta a substitúta, výšku a právnu kvalitu podielov, lehoty a podmienky (alebo bez podmienok) určené pre prijatie dedičstva, subjekty substitúcie aj vzájomnú substitúciu dvoch a viacerých inštitútov s právom akrescencie uvolneného podielu alebo podielov pre určených substitútov. V úvode sama priznala, že jej cieľom je komplexné poňatie celého inštitútu všeobecného náhradníctva, pomenovať jeho základné znaky a ozrejmiť si jeho vzťah k ostatným testamentárnym dispozíciám a tiež pravidlám a zásadám rímskeho dedičského práva, najmä zásady univerzálnej sukcesie (s. 14).

Každý vedec sa najprv vysporiadava zásadne zo staršími názormi svojich predchodcov, formuluje tým nielen vlastný názor na nich, ale vyslovuje aj nové hypotézy a problémy. Túto fázu vedeckého bádania autorka výborne zvládla, konfrontovala sa preto s celou relevantnou vedeckou romanistickou obcou, aj s názormi klasických a poklasických rímskych právnikov. Konštruovala výklad v modelových situáciách a oživila myšlienkové postupy rímskej jurisprudencie v celom historickom výklade. Neustále si kladla otázky a vzorovým spôsobom polemizovala, argumentovala a syntetizovala a čo treba ešte raz zdôrazniť, jej snahou je bez uhýbania vysloviť pokiaľ možno jednoznačný záver na danú otázku, pričom hľadá *favor testamenti*. Vedecká poctivosť na pohľadanie!

Na margo jej štýlu možno tvrdiť opätovne ďalší pozitívny vnímaný fakt: ide o hutný, avšak košatý právnický text, čo záver práce výborne demonštruje a potvrdzuje (s. 184–188). Štylizovala prísne logicky, čím kreovala originárne, staronové právnické myslenie, vlastné staršej právnej vede z čias pred rokom 1950. Relevantnosť tohto tvrdenia podčiarkuje autorkina erudícia v jazyku latinskom, v ktorom často citovala príslušné rímskoprávne maximy a citáty nielen z Digest, a hoci často ich aj prekladala, v mnohých prípadoch tak vôbec nečinila a tak kladla zvýšené nároky na čitateľa. Zdôrazňujem však, že v jej prípade nejde o snobskú intelektuálnu manieru a pózu alebo o štandardnú štylizáciu starej dobrej romanistiky, ktorá sa však na druhej strane pre bežného právnika už stáva nezrozumiteľná.

Súhrnom možno po preštudovaní a zhodne s autorkiným poznaním potvrdiť obsažnosť a pomerne komplikovaný systém rímskej všeobecnej substitúcie. Príkladne v uvedenom rozsahu nám v novovekej, pôvodnej právnej vede Uhorska tento inštitút nebol vonkoncom ani definovaný, ani inak teoreticky ozrejmený, ale naopak, uhorská veda sa uspokojila *de facto* so západoeurópskou teóriou o všeobecnej substitúcii a navyše už jasne romanizovanou (Kelemen sa o nej vôbec nezmieňuje, Huszty ju diele *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius hungaricum* rozvíja na dvoch stranách, s. 170–171 v zmysle triviálnej, základnej formy vulgárnej substitúcie inou osobou alebo viacerými osobami). Z toho vyplynul zreteľný poznatok, že rímskoprávny podklad substitúcií sa stal alfou a omegou ich recepcie v európskom a tiež v uhorskom práve. Uhorský výklad z 18. storočia dosiahol totožnú rímskoprávnú úpravu, ktorá sa ale formálne a normatívne ukotvila v uhorskom obyčajovom práve a v priznanej slobode disponovania (pozri Trip. I/čl. 57) a nie v zákone. Preto možno tiež tvrdiť, že európska tradícia v procese romanizácie práva zachovala tento inštitút dedičskej substitúcie a jej poddruhov v zmysle rímskoprávnej inšpirácie až do súčasnosti. V slovenskom práve prvej polovice 20. storočia, ktoré stálo na recepcii uhorského súkromného práva stojacom v otázke substitúcií pod vplyvom rímskeho práva, sa vulgárna substitúcia zachovala nielen do prijatia prvého Občianskeho zákonníka z roku 1950, ale aj v jeho zákonnom rámci až do jeho zákonnej negácie v Občianskom zákonníku z roku 1964. Historická kontinuita uvedeného inštitútu v uhorskom, respektive slovenskom dedičskom práve z historickoprávneho uhľa pohľadu valorizuje a aktualizuje autorkinu rímskoprávnú exegézu aj v kontexte minulého a prípadne aj budúceho slovenského právneho poriadku, do ktorého by sa daný

inštitút mal jednoznačne vrátiť v zákonnej podobe. O jeho charaktere a zaradení a tiež obsahu je preto možno veľmi plnohodnotne diskutovať a nanovo ho sformulovať priamo na príklade historického odkazu všeobecnej substitúcie. Dostatočná miera abstrakcie a historická nezaťaženosť a nenahraditeľnosť daného inštitútu i logicky odôvodnený právny základ v rímskom práve, najmä jeho vecne konzistentný a nadčasový obsah a tiež jeho zákonná absencia po roku 1964 v slovenskom právnom poriadku predstavuje vynikajúci zdroj budúcej legislatívy a tiež historickoprávnej analýzy. Tú historickoprávnu na podklade prameňov rímskeho práva aj európskej romanistiky si dovoľím tvrdiť už V. Kleňová v našom stredoeurópskom priestore vykonala a treba povedať, že tak učinila veľmi originálnym, neopozieraným (a ak tak len od renomovaných európskych romanistických autorov) a hlavne vedecky čestným a skromným spôsobom a formou. Inklinácia formulovať konkrétne vedecké ciele a problémy späté s európskou a tiež preto aj so slovenskou civilistikou sú v jej prípade viac než zrejmé a povzbudeniahodné. V jej prípade nejde o dejiny rímskeho práva ale o koncentrovanie sa na civilistické problémy súčasnosti prostredníctvom podrobného analytického rozboru právnych prameňov minulosti. To že touto pramennou platformou sú staré pramene rímskeho práva, potvrdzuje len historicky neprekonaný valor rímskeho práva v súčasnej Európe.

Záverom danú monografiu, ktorá vyšla mimochodom v etablovanom českom právnickom vydavateľstve a nie na Slovensku, môžem odporúčať nielen právnym historikom a romanistom, ale osobitne ju dávam do pozornosti civilistom v Slovenskej, ale aj v Českej republike; inšpirácií v nej nájdú už na prvé zoznámenie bezpochyby viaceri. Taktiež silne verím, že predovšetkým v dnešných romanistických kruhoch, doma aj v zahraničí, prezentovaná monografia aj jej ďalšie práce nájdú primeranú odozvu.

doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave